

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA NUTQ ETIKETI: QIYOSIY PRAGMATIK TADQIQOT*To‘rayeva Maftuna Abdiraim qizi**Samarqand davlat chet tillari instituti magistranti**maftunaturayeva.uz.@gmail.com**+998906140950*

Abstract. This article provides a comparative analysis of speech etiquette in Uzbek and English from a cultural and pragmatic perspective. The study analyzed forms of address and speech acts of greeting in the national and cultural context of the two languages. The differences between pragmatic strategies, social distance, role relationships and communicative tasks of both languages were highlighted.

Keywords: speech etiquette, pragmatics, language etiquette, forms of address, linguistic culture, communication strategy, social distance.

Аннотация. В статье представлен сопоставительный анализ речевого этикета узбекского и английского языков с точки зрения культуры и прагматики. В исследовании анализируются формы обращения и речевые акты приветствия в национально-культурном контексте двух языков. Выявлены различия между прагматическими стратегиями, социальной дистанцией, ролевыми отношениями и коммуникативными задачами обоих языков.

Ключевые слова: речевой этикет, прагматика, языковой этикет, формы обращения, лингвокультура, коммуникативная стратегия, социальная дистанция.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillarida nutq etiketi madaniy-pragmatik jihatdan qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqotda murojaat shakllari, salomlashuv nutq aktlari ikki tilning milliy-madaniy kontekstida tahlil etildi. Har ikki tilning pragmatik strategiyalari, ijtimoiy masofa, roldosh munosabatlar va kommunikativ vazifalar o‘rtasidagi farqlar yoritildi.

Kalit so‘zlar: nutq etiketi, pragmatika, til odobi, murojaat shakllari, lingvomadaniyat, muloqot strategiyasi, ijtimoiy masofa.

Kirish. Nutq etiketi har bir xalqning madaniy qadriyatlarini, jamiyat tuzilishi va ijtimoiy munosabatlaridan kelib chiqadigan kommunikativ me‘yorlar tizimidir. O‘zbek xalqi nutqida hurmat, ehtirom, kamtarlik, kattalarga murojaatning maxsus shakllari muhim o‘rin tutadi. Ingliz tilida esa shaxsning mustaqilligi, neytral muloqot, rasmiylikni saqlash, masofani saqlash kabi tamoyillar etakchi hisoblanadi. Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi nutq etiketi unsurlari qiyosiy tahlil qilinib, ularning pragmatik xususiyatlari aniqlanadi.

Asosiy qism. O‘zbek va ingliz tillarida murojaat shakllari

O‘zbek madaniyatida murojaat shakllari:

hurmat darajasini ko‘rsatadi,

yosh, jins, maqom, ijtimoiy masofaga bog‘liq.

Asosiy murojaat birliklari:

“siz”, “sen” (ruxsatga bog‘liq)

“aka”, “opa”, “ota”, “ona”, “ustoz”, “domla”, “xonim”, “aka-/opa-jon”

Ism + “aka / opa” (“Dilshod aka”)

Ular ijtimoiy aloqalar yaqinligini bildiradi va ko‘pincha iliqlik, samimiyatni ifodalaydi.

Ingliz tilida murojaat shakllari:

ko‘proq neytral va rasmiy: “Mr.”, “Mrs.”, “Ms.”, “Sir”, “Madam”

Do‘stona holatlarda: Ism orqali murojaat (“John”, “Emma”)

“Sen/siz” qarama-qarshiligi yo‘q, bu esa tilning demokratik xarakterini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilida murojaatning ijtimoiy yuklamasi kuchliroq.

Ingliz tilida unvon va familiya bilan murojaat rasmiylikni bildiradi; o‘zbekchada unvon + ism ishlatiladi.

2. Salomlashuv va xayrlashuv formulalari

O‘zbek tilida

“Assalomu alaykum”, “Salom”, “Yaxshimisiz?”, “Omadingizni bersin”, “Xush kelibsiz”

Kengaytirilgan shakllar: “Qalaysiz?”, “Ishlaringiz joyidami?”

O‘zbek salomlashuvi ko‘pincha uzoq, batafsil, ko‘p bosqichli bo‘ladi.

Ingliz tilida

“Hello”, “Hi”, “Good morning/afternoon/evening”, “How are you?”

Ko‘pincha qisqa va bevosita.

O‘zbek tilida salomlashuv ko‘proq ijtimoiy yaqinlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ingliz tilida salomlashuv muloqotni boshlash uchun oddiy formula sifatida ishlatiladi.

3. Minnatdorchilik va kechirim so‘rash formulalari

O‘zbek tilida

Minnatdorchilik: “Rahmat”, “Katta rahmat”, “Mehribonchiligingiz uchun rahmat”

Kechirim: “Uzr”, “Kechirasiz”, “Boshim qotib ketibdi” (kontekstga bog‘liq yumshatish)

Ingliz tilida

Minnatdorchilik: “Thank you”, “Thanks”, “Thank you very much”

Kechirim: “Sorry”, “I apologize”, “Excuse me”

Ingliz tilida “sorry” haddan tashqari ko‘p ishlatiladi — bu madaniy odob doirasi.

O‘zbek tilida kechirim ko‘proq kontekstga bog‘liq izohlar bilan yumshatiladi.

4. Tabrik, iltimos va sovuq rad javoblari

O‘zbek tilida iltimos “Iltimos”, “Marhamat”, “Bir qarab qo‘ysangiz”, “Agar mumkin bo‘lsa...”

Odatda yumshatishlar bilan keladi.

Ingliz tilida iltimos

“Could you...?”, “Would you mind...?”, “Please”

Sintaktik yumshatish strategiyasi kuchli.

Rad etish

O‘zbek tilida bilvosita: “Keyinroq bo‘lsa”, “Imkon bo‘lsa qaraymiz”

Ingliz tilida bevosita-yumshoq: “I’m afraid I can’t”, “Maybe another time”

5. Nutq etiketida madaniy omillar

O‘zbek madaniyatida

- Kattalarga hurmat
- Jamoaviylik
- Marosimiylik
- Iliqlik va yaqinlik

Ingliz madaniyatida

- Individualizm
- Shaxsiy hududga hurmat
- Rasmiylik
- Pragmatik neytrallik

Qiyosiy natija: O‘zbek nutq etiketi iliqlik, ehtirom, rasmiy-jamoviy kontekstga tayansa, ingliz nutq etiketi shaxsiy hudud, pragmatik neytrallik va mustaqillikka yo‘naltirilgan.

Xulosa. O‘zbek va ingliz tillarida nutq etiketi ikki xil madaniy modelga tayanadi. O‘zbek tilida muloqotning asosiy mezoni — hurmat, iliqlik, ehtirom va ijtimoiy roldir. Ingliz tilida esa muloqot shaxs mustaqilligi, tenglik va neytral pragmatik qoidalarga asoslanadi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilning nutq etiketi insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi mexanizm sifatida xizmat qiladi, biroq bu mexanizmlar turli madaniy ildizlardan oziqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown, P., Levinson, S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press, 1987.
2. Leech, G. Principles of Pragmatics. Longman, 1983.
3. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. “Nutq madaniyati” bo‘limi.
4. Yo‘ldoshev M. Nutq madaniyati va uslubiyat. Toshkent, 2014.
5. Wierzbicka, A. Cross-Cultural Pragmatics. Mouton de Gruyter, 1991.